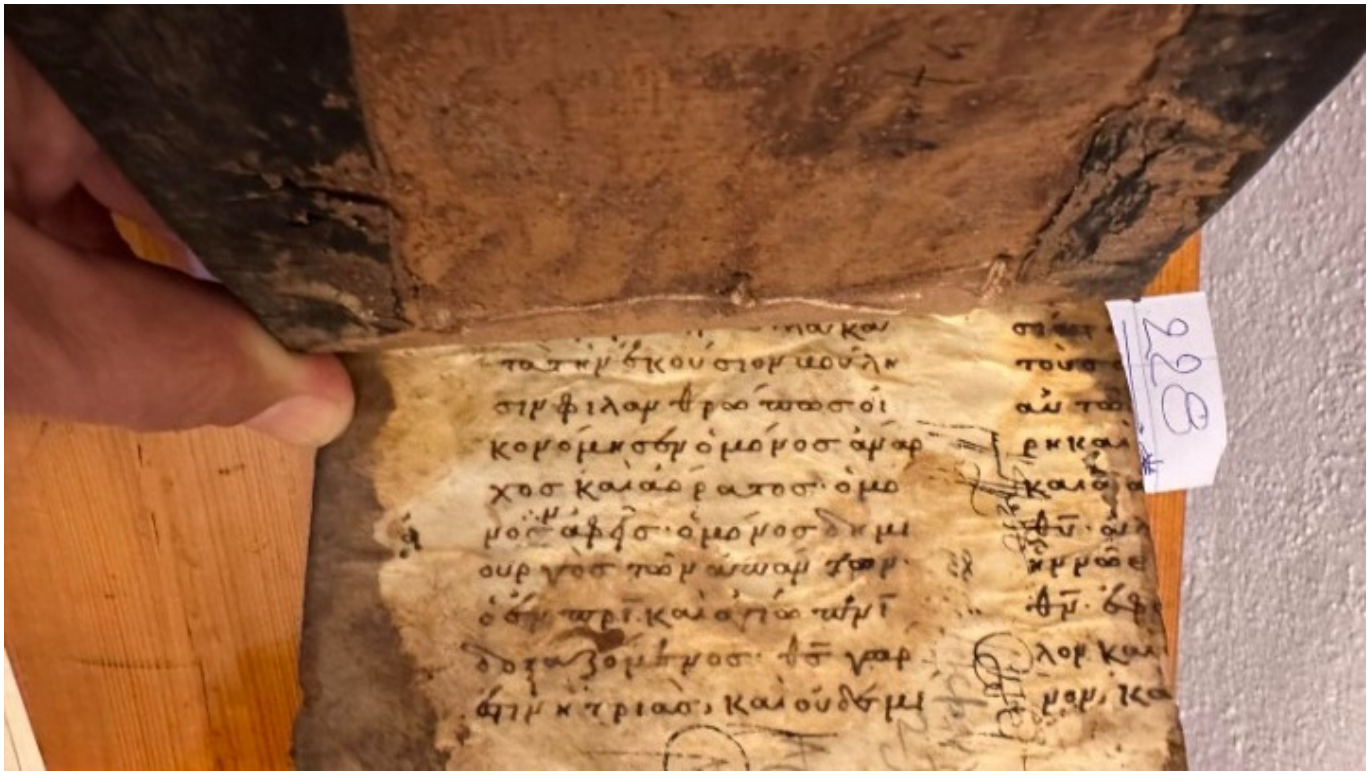
11/02/2025

Σπάνια Πατριαρχική γραφή σε μοναδικά βυζαντινά χειρόγραφα της Μονής Λειμώνος Λέσβου

/ Παιδεία και Πολιτισμός

Όταν ο καθηγητής του Ecole des Hautes Edutes des Sciences Sociales του Παρισιού, Φίλιππο Ρονκόνι , «ρωτήθηκε ποιο από τα σπάνια χειρόγραφα που εντόπισε πριν λίγο καιρό στο μοναστήρι του Λειμώνος στην Λέσβο, «τον εντυπωσίασε περισσότερο» απάντησε χωρίς δισταγμό «το 297». Ένα μοναδικό Λειτουργικό χειρόγραφο που έκρυβε για το Γάλλο ειδικό -αυθεντία στην παλαιογραφία και στους βυζαντινούς κώδικες- τρεις σημαντικές εκπλήξεις…

Πρώτον, είπε στο ΑΠΕ-ΜΠΕ, «είναι ένα βυζαντινό σπάνιο χειρόγραφο που περιγράφει την Λειτουργία της μονής Ασωμάτων και δεν έχει ποτέ άλλοτε μελετηθεί, όπως και τα περισσότερα από τα 100 βυζαντινά χειρόγραφα(10ος-15ος αι) του μοναστηριού». Δεύτερον, οι μινιατούρες,(χειρόγραφες εικόνες σε

μικρογραφίες) που πλαισιώνουν το κείμενο με μελάνι και χρυσό είναι εξαιρετικά ωραίες και ασυνήθιστες. Τρίτον(σ.σ. και σπουδαιότερο) η διαπίστωση ότι στα περιθώρια των σελίδων του χειρογράφου και στα κενά ανάμεσα στα κεφάλαια υπάρχουν πολλές ιδιόχειρες προσθήκες -ειδήσεις στην ουσία- για τα τεκταινόμενα στην Βυζαντινή Αυτοκρατορία …απευθείας από τον 13ο και το 14ο αιώνα. Μία από αυτές τις παρασελίδιες σημειώσεις που γράφτηκε αρχές του 14ου αι αναφέρεται τις σκοτεινές σελίδες της ηγεμονίας του αυτοκράτορα Ανδρόνικου Γ΄ Μέγα Κομνηνού (σ. σ. είχε σκοτώσει τα δυο αδέρφια του για να πάρει τον θρόνο) και συγκεκριμένα στην έκβαση της εμφύλιας διαμάχης που συντάραξε την Τραπεζούντα, την Κωνσταντινούπολη κι όλη την Αυτοκρατορία, προκαλώντας μάχες και καταστροφές. Είναι χαρακτηριστικό ότι οι χρονικογράφοι δεν έχουν καταγράψει πολλά για τον συγκεκριμένο αυτοκράτορα αλλά η ενημερωτική σημείωση που ανακαλύφθηκε στον κώδικα 297 της μονής Λειμώνος αναμένεται να ρίξει φως στα τεκταινόμενα της σύντομης βασιλείας του Ανδρόνικου Γ΄, (1330 έως 1332) .

Λόγω της πολυτιμότητας των υλικών συγγραφής (μελάνι-χαρτί ή περγαμηνή) οι εγγράμματοι μοναχοί κατέγραφαν τα σημαντικά γεγονότα της εποχής που βίωναν ή πληροφορούνταν από ταξιδιώτες- επισκέπτες του μοναστηριού, (πχ πολέμους, σεισμούς, καταστροφές, ναυάγια κ.α.), όπου μπορούσαν, (χαρτί, περγαμηνή κα). «Μια τέτοια περίπτωση σημειωμάτων στα κενά και στα περιθώρια των σελίδων συναντούμε στον κώδικα 297» εξήγησε στο ΑΠΕ-ΜΠΕ ο κ Ρονκόνι. Πρόκειται για λιτές αλλά σημαντικές ιστορικές καταγραφές- μια πρακτική που στο συγκεκριμένο κώδικα προσομοιάζει με χειρόγραφη εφημερίδα από το παρελθόν, από την εποχή της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας…

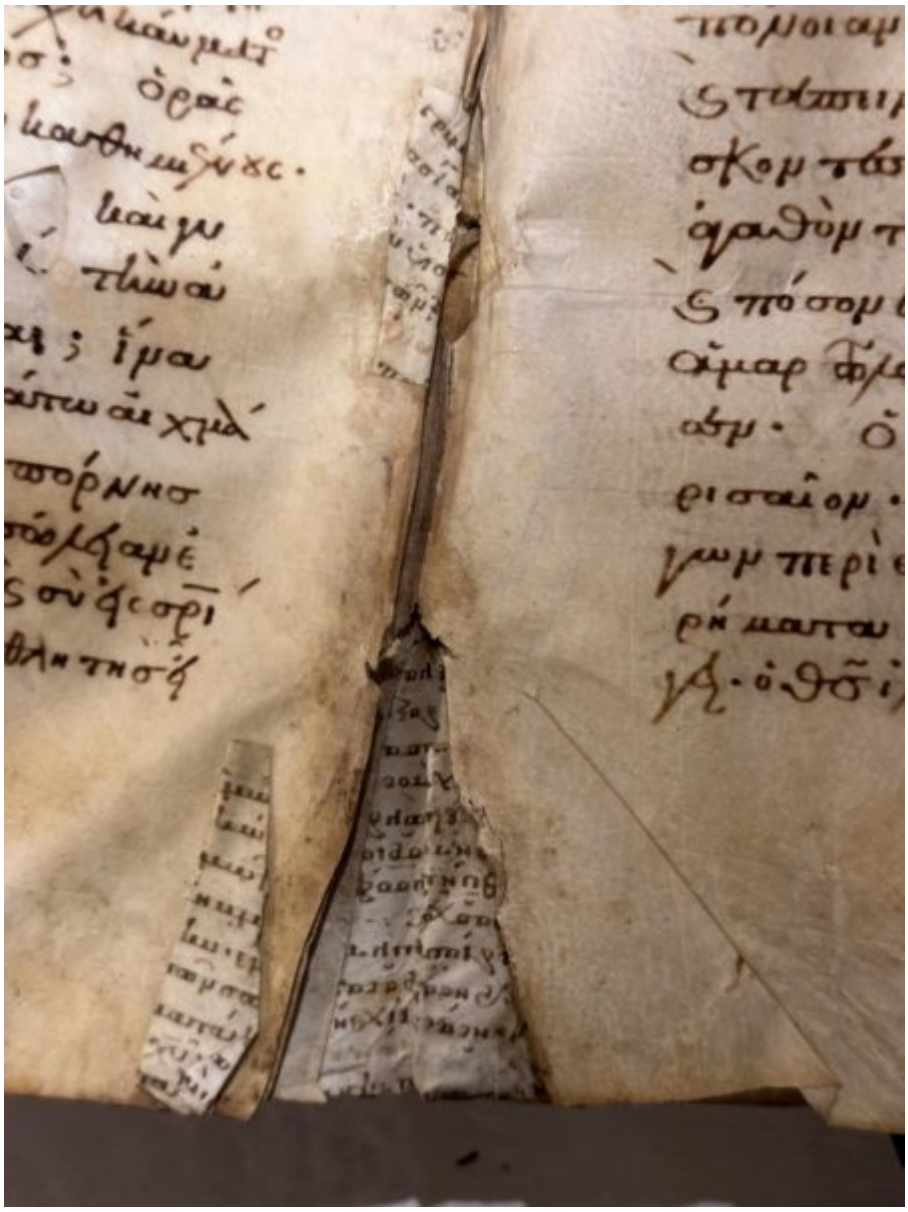
Ειδήσεις απευθείας από τουν 13ο – 14ο αι. της Βυζαντινής Αυτοκρατίας

«Ανακαλύψαμε αυτές τις προσθήκες και μετά από μελέτη διαπιστώσαμε ότι έχουν γραφτεί από 3 ή 4 άτομα. Οι γραφείς, μάς είναι άγνωστοι ... Οι " στρώσεις" τους στο χειρόγραφο " μιλούν" για γεννήσεις, για την καθημερινή ζωή στο νησί, για ταξιδιώτες απ όλη την Ελλάδα που περνούσαν από το μοναστήρι και κυρίως για τα σημαντικά γεγονότα της εποχής τους.

Έγραφαν για γεγονότα που δεν ήταν γνωστά και θα έμεναν στο ντουλάπι της ιστορίας κι άγνωστα σ΄εμάς αν δεν τα κατέγραφαν στα χειρόγραφα της βιβλιοθήκης τους. Ο ένας από τους άγνωστους γραφείς φαίνεται μάλιστα ότι είχε «υψηλές διασυνδέσεις» με την αυτοκρατορική αυλή αφού αναφέρεται στην

εμφύλια σύρραξη και στην επίθεση που δέχθηκε ο αυτοκράτορας από τους εχθρούς του ενώ αποκαλύπτει και την τελική έκβαση το πως δλδ ο Ανδρόνικος έχασε τις μάχες και οι αντίπαλοί του κατέλαβαν την εξουσία στην Κωνσταντινούπολη. «Τώρα», όπως ανέφερε ο κ Ρονκόνι,«μελετούμε τα τοπωνύμια που αναφέρονται στο κείμενο προκειμένου να ταυτιστούν περιοχές και γεγονότα της εμφύλιας σύγκρουσης».
Ωστόσο οι ...ειδήσεις από την Βυζαντινή Αυτοκρατορία του 14ου αι. γραμμένες πάνω σε σπάνια χειρόγραφα δεν είναι το μοναδικό εύρημα από την έρευνα στη μονή Λειμώνος...

Για τον καθηγητή Χριστιανικής Γραμματείας της Θεολογικής Σχολής του ΑΠΘ Χρήστο Αραμπατζή που προσκάλεσε τον Γάλλο καθηγητή -στο πλαίσιο σχετικού προγράμματος του υπουργείου Παιδείας για επισκέπτες καθηγητές/ερευνητές- και συνεργάζεται μαζί του στην μελέτη των χειρογράφων σε ελληνικά μοναστήρια «η Βιβλιοθήκη της Ιεράς Σταυροπηγιακής (Πατριαρχικής) Μονής Λειμώνος αναδεικνύεται πλέον σε χρυσωρυχείο για την επιστήμη της Παγκόσμιας Παλαιογραφίας και Κωδικολογίας». Ο καθηγητής του ΑΠΘ θεωρεί την βιβλιοθήκη της μονής Λειμώνος μία από τις πλουσιότερες και σημαντικότερες στον ελλαδικό χώρο -εκτός αυτών του Αγίου Όρους. Την χαρακτηρίζει δε, ως μια «ζωντανή αποθήκη μνήμης» η οποία -εκτός από την Ιστορία, την Παλαιογραφία, την Κωδικολογία και την Χριστιανική Γραμματεία- φέρνει πολύτιμα στοιχεία για τους βυζαντινούς και μεταβυζαντινούς χρόνους, την ιστορία της βυζαντινής λογοτεχνίας και το Βυζαντινό Δίκαιο, την Λέσβο, το Αιγαίο, την Οθωμανοκρατία.

Χτίστηκε, γκρεμίστηκε, ξαναχτίστηκε… Άντεξε, προσφέρει, συνεχίζει…

Το ίδιο το μοναστηριακό συγκρότημα «μετράει» άλλωστε μια παρουσία αιώνων. Ιδρύθηκε κατά τους βυζαντινούς χρόνους. Διαλύθηκε από του Οθωμανούς το 1462. Ανασυστάθηκε από τον επίσκοπο Μηθύμνης Άγιο Ιγνάτιο Αγαλλιανό το 1526 και αφιερώθηκε στον αρχάγγελο Μιχαήλ.Το όνομα της μονής προέρχεται από το μεγάλο λιβάδι (λειμώνα) της Λέσβου στο κέντρο του οποίου βρίσκεται. Υπήρξε επί πέντε αιώνες ένας πνευματικός και εκπαιδευτικός φάρος για τον ελληνισμό και την Ορθοδοξία στο βορειοανατολικό Αιγαίο καθώς στους χώρους της λειτούργησαν μεταξύ άλλων η περίφημη «Λειμωνιάδα» σχολή, «Φροντιστήριον»(κατηχητικό), οικοτροφείο, σχολή καλλιγράφων και αντιγραφέων,

οικοκυρική σχολή, σχολή κεντητών και κεντητριών(για γυναίκες)και έως τον 20ο αι λειτουργούσε εντός της σχολείο. Η μονή είναι τόσο συνυφασμένη με την εκπαίδευση της Λέσβου που συμμετείχε ακόμα και στα έξοδα ανέγερσης του σπάνιας ομορφιάς δημοτικού σχολείου της Καλλονής(1929) ενώ συνεχίζει μέχρι και σήμερα την πλούσια πνευματική, κοινωνική και φιλανθρωπική της δράση.

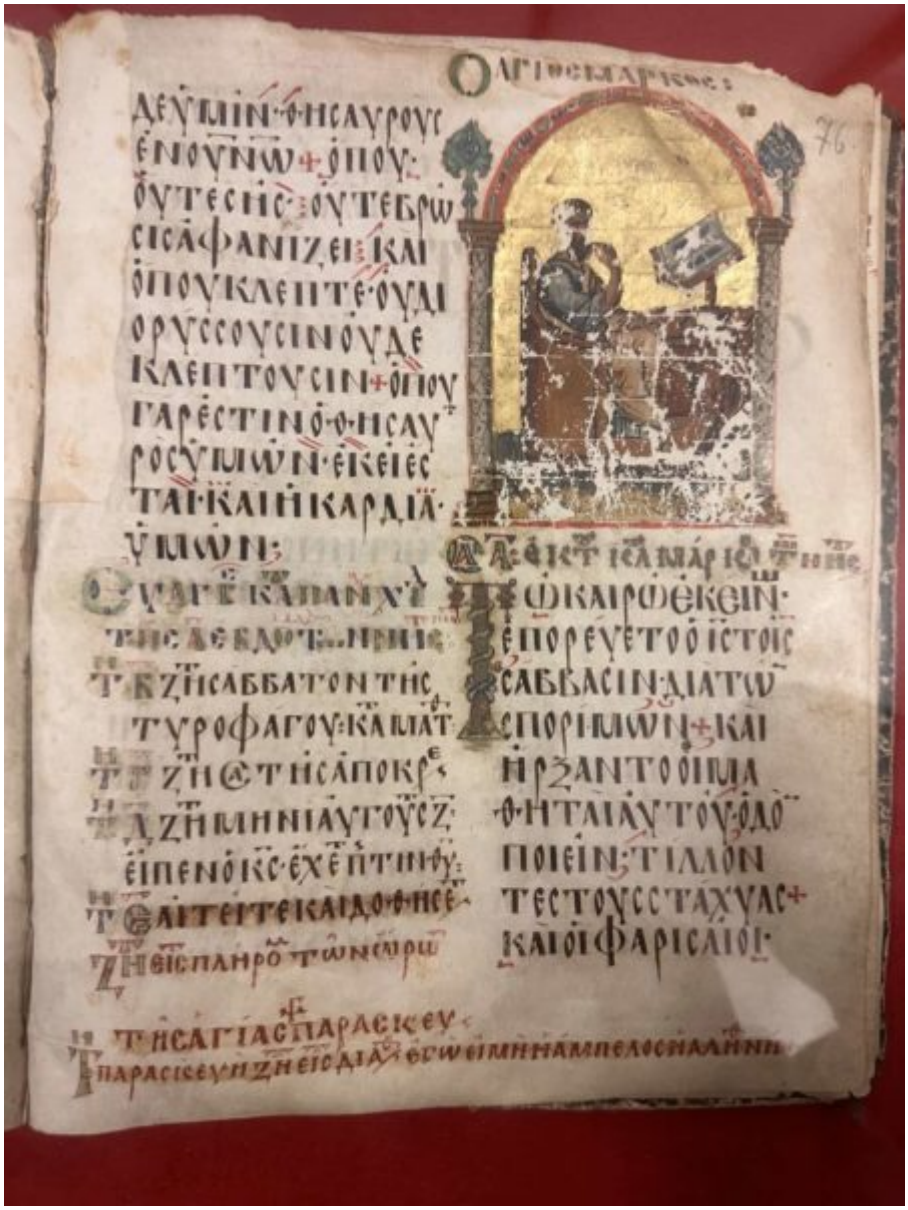
Κάθε χρόνο εκτός από προσκυνητές και τουρίστες προσελκύει δεκάδες ερευνητές σπάνιων κειμηλίων και εγγράφων. Η μελέτη των καθηγητών Ρονκόνι-Αραμπατζή με την 12μελή ομάδα των φοιτητών που συμμετέχουν στο εκπαιδευτικό πρόγραμμα του Γαλλικού Πανεπιστημίου ασχολήθηκε με το σύνολο των σπάνιων χειρογράφων πολλά από τα οποία ερευνήθηκαν για πρώτη φορά μετά την καταλογογράφηση του 1878 ! Ο κατάλογος της βιβλιοθήκης συμπεριλαμβάνει συνολικά 516 χειρόγραφους κώδικες (βυζαντινοί και μεταβυζαντινοί) εκ των οποίων οι 59 είναι περγαμηνοί και οι υπόλοιποι χαρτώοι ή βομβύκινοι, ενώ παράλληλα φυλάσσονται χιλιάδες βιβλία με παλαιότερο αυτό του 1498. Τα χειρόγραφα αλλά και το Αρχείο της βιβλιοθήκης ,πλούσιο σε ελληνικά και οθωμανικά έγγραφα αποτέλεσαν κι αποτελούν αντικείμενα διεθνούς έρευνας επί δεκαετίες.

Ανάμεσα στα βυζαντινά χειρόγραφα η χρονολόγηση των οποίων κυμαίνεται από τον 10ο αιώνα έως τον 15ο εκτός από το «297» εντοπίστηκαν κι άλλα που φέρνουν νέα στοιχεία με πληροφορίες άγνωστες για την ιστορία του Βυζαντίου καθώς και για την ιστορία των βυζαντινών χειρογράφων. Ειδικά για την παγκόσμια Παλαιογραφία και Κωδικολογία η βιβλιοθήκη είναι «μια Μηχανή του Χρόνου» λέει ο κ Ρονκόνι «γιατί μας έδειξε πολλά από την τέχνη δημιουργίας των χειρογράφων, την συντήρηση και διάσωσή τους».

«Μετά την «Άλωση της Κωνσταντινούπολης και την περίοδο της Οθωμανοκρατίας- δεν έχουμε πολλές μεταβυζαντινές μονές στο ελλαδικό χώρο που να διαθέτουν χειρόγραφα» λέει στο ΑΠΕ-ΜΠΕ ο κ Αραμπατζής και προσθέτει: «Ερευνούμε αυτές που έχουν χειρόγραφα καθώς και την προέλευσή τους. Κάθε χειρόγραφο κρύβει πίσω του μια δική του συγκλονιστική ιστορία για το πως γράφτηκε, για τα υλικά που χρησιμοποιήθηκαν, πως αποκτήθηκε, ποια η πηγή και ποια η διαδρομή του.Το χειρόγραφο αναπαράγει την ζώή γύρω του.Η φάση της αναπαραγωγής του συνθέτει ένα ολόκληρο σκηνικό ανθρώπων. Στη μονή Λειμώνος είναι άκρως ενδιαφέρον ότι για πρώτη φορά αναλύονται εκτός από την γραφή, η σύνθεση του κάθε κώδικα και τα υλικά αλλά και η σύνθεση των βιβλιοθηκών των μεταβυζαντινών μονών στον ελλαδικό χώρο».

Στην μονή Λειμώνος στην Λέσβο, μια συγκροτημένη μοναστική κοινότητα «ο ιδρυτής της, ο Ιγνάτιος Αγαλλιανός είναι αυτός που πρώτος την πλουτίζει με βυζαντινά χειρόγραφα. Τα φέρνει από την Κωνσταντινούπολη κι από άλλες

βιβλιοθήκες ενώ βρήκαμε χειρόγραφα που ήρθαν από την Νότια Ιταλία. Αναζητούμε δλδ τις συνήθειες των ιδρυτών, τις επιλογές για τον εμπλουτισμό της βιβλιοθήκης του μοναστηριού, τους λόγους που στέλνουν αντιγραφείς κατά παραγγελία για να αντιγράψουν πχ στο Άγιον Όρος, στην Κωνσταντινούπολη και αλλού κάποιο σπουδαίο χειρόγραφο. Έτσι σήμερα γνωρίζουμε πως αυτά που αναζητούσε ο ιδρυτής της μονής Λειμώνος ήταν κυρίως χειρόγραφα που θα τα χρησιμοποιούσε για εκπαιδευτικούς σκοπούς στο μοναστήρι κι αυτό είναι πολύ σημαντικό...»

Η Πατριαρχική αυλή και η γραφή Bouletee, ο Φώτιος και η αρχαιοελληνική κουλτούρα...

Σημαντική στιγμή στην μελέτη της επιστημονικής ομάδας ήταν όταν

«ανακαλύψαμε σπαράγματα χειρογράφων μιας σπάνιας γραφής». Αρχικά όπως ανέφεραν στο ΑΠΕ-ΜΠΕ οι δύο καθηγητές η ομάδα είχε εντοπίσει μια νέα τεχνοτροπία διάσωσης των πολυτιμότερων χειρογράφων. Απ ότι φαίνεται στους μεταβυζαντινούς χρόνους οι υπεύθυνοι της βιβλιοθήκης στη μονή Λειμώνος λόγω της φθοράς χρήσης και χρόνου αναγκάστηκαν να χρησιμοποιήσουν παλιότερες περγαμηνές για να ενισχύσουν και να ανακατασκευάσουν τα εξώφυλλα δεκάδων σπάνιων χειρογράφων μ ένα τρόπο που εξασφάλισε την μακροχρόνια αντοχή των σελίδων τους. Ο αριθμός των βυζαντινών χειρογράφων που επενδύθηκαν με τέτοιες παλιές περγαμηνές είναι μάλιστα σημαντικός.

«Έτσι όμως και χωρίς να στοχεύουν σ αυτό, διασώθηκαν και τα περιεχόμενα των περγαμηνών και σ ένα τέτοιο περγαμηνό φύλλο εντοπίστηκε δείγμα της γραφής του 10ου αι που ονομάζεται Bouletee και γνωρίζουμε ότι χρησιμοποιείται στα χειρόγραφα της Πατριαρχικής αυλής την εποχή εκείνη. Πρόκειται για μια σημαντική περίοδο, μια εποχή άνθισης των γραμμάτων, της ανάπτυξης των γραμμάτων και των τεχνών, εποχή μετά τον Πατριάρχη Φώτιο Α, που σηματοδοτεί την επιστροφή στην αρχαιοελληνική κουλτούρα».

Κείμενα ή σπαράγματα με την γραφή Boulette έχουν εντοπιστεί συνολικά σε 100 χειρόγραφα σε όλο τον κόσμο ανέφερε ο κ Ρονκόνι. Στην Ελλάδα με γραφή Bouletee υπάρχουν ένα ή δύο χειρόγραφα στην Εθνική Βιβλιοθήκη Αθηνών. Κατά την διάρκεια της έρευνας οι δύο καθηγητές εντόπισαν και 8 χρονολογημένα χειρόγραφα (υπάρχει σημείωμα εντός αυτών από τον αντιγραφέα με το όνομά του και την χρονολογία) γεγονός επίσης ασυνήθιστο στην παλαιογραφία. Αυτά που εντοπίστηκαν είναι χρονολογημένα την περίοδο 1236 έως 1442 ενώ ξεχώρισαν από το σύνολο και 4 εξίσου σπάνια λειτουργικά χειρόγραφα 12ου-14ου αι.,σε μορφή κυλίνδρου, γραμμένα κι από τις δύο πλευρές.

Η επιστημονική ομάδα των δύο καθηγητών έχει μελετήσει για πρώτη φορά διεξοδικά το περιεχόμενο της Βιβλιοθήκης του συγκεκριμένου μοναστηριού κι έχει ολοκληρώσει, μέχρι στιγμής, το 75% των χειρογράφων της. Παράλληλα συνεχίζει παρόμοια μελέτη στην ιερά μονή Κάτω Ξενιάς Μαγνησίας.

Πηγή: ΑΠΕ – ΜΠΕ/ Θανάσης Τσίγγανας

Σημ: Τις φωτογραφίες παραχώρησαν στο ΑΠΕ-ΜΠΕ οι καθηγητές Φίλιππο Ρονκόνι και Χρήστος Αραμπατζής.